

VÝZNAM NÁRODNÍHO TERITORIA A HRANICE PRO NÁRODNÍ SEBEUVĚDOMOVÁNÍ FINŮ V 19. A NA ZAČÁTKU 20. STOLETÍ

TOMÁŠ MASARĚ

Úvod

Rok 1809 měl zásadní význam pro formování finských dějin a především pak pro vývoj finské národní identity. Po odstoupení Finska švédským králem ruskému carovi začali mnozí učenci a členové vzdělaných vrstev znovu objevovat svoji finskou národní identitu. Tím samozřejmě nemá být řečeno, že finská národní identita před rokem 1809 neexistovala, jde spíše o to, že až po tomto datu se finské národní hnutí začalo mnohem intenzivněji a cílevědoměji prosazovat. Poprvé se Finsko stalo administrativně ucelenou územní jednotkou, navíc se značnou dávkou autonomie a samosprávy. Tento fakt byl zároveň nebyvalou vzpruhou pro finské národní hnutí. Slovy finské historičky Airy Kemiläinenové tak můžeme říci, že „vytvoření nového státu byl velmi dobrý důvod pro vznik politického národního sebeuvědomění“.¹

Následující text chce ukázat, jak utváření obrazu finského národního teritoria a kodifikace hranic finského velkovévodství v 19. století a na začátku 20. století měly zásadní vliv na vytváření finské národní identity. Ustanovení finského velkovévodství roku 1809 jako autonomní jednotky v rámci ruské říše s pevně vymezenými hranicemi vedlo Finy k hlubším úvahám nad otázkou vlastního národního území a jeho hranic. I tento fakt nejspíše přispěl k tomu, že vývoj finského národního hnutí nabral tak rychlé tempo, a je docela dobře možné, že bez sebeidentifikace Finů s vlastním národním teritoriem by se jejich historie ubírala úplně jiným směrem.

V první části příspěvku jsou nastíněna teoretická východiska pojednávající o vztahu národního teritoria a národní identity a sebeuvědomování, jež se v rámci finského bádání nejčastěji spojují se jménem geografa Anssiho Paasiho.² Na ty pak po krátkém exkurzu do historie vývoje finských hranic navazuje část, která popisuje, jakým způsobem byly tyto teoretické předpoklady naplňovány v praxi ve Finsku v 19. a na začátku 20. století.

Vytvoření jednotného finského státu na začátku roku 1809 je bráno jako jeden z hlavních impulzů v procesu vývoje moderního finského národa³, který byl završen roku 1917

¹ A. Kemiläinen, Nationalism in Nineteenth Century Finland, in: *Miscellanea* (eds. A. Tammisto – K. Mustakallio – H. Saarinen), *Studia Historica* 33, Helsinki 1985, s. 111.

² Ve své knize *Territories, Boundaries and Consciousness. The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border*, vydané nakladatelstvím John Wiley & Sons v Chichesteru roku 1996, popisuje známý finský geograf Anssi Paasi mimo jiné význam finské východní hranice pro finský nacionalismus a její vliv na utváření finské národní identity. Charakteristickým příkladem pro vývoj vztahů na rusko-finské hranici je pro něj město Värtsilä.

³ Na začátku 19. století žila na území dnešního Finska dvě jazyková etnika. Finsky mluvící většina, žijící zejména na venkově, a švédsky mluvící menšina, žijící hlavně ve městech na západě a jihu země.

založením samostatného a nezávislého státu. Díky identifikaci s vlastním územím se Finům podařilo získat pocit národní jednoty a sounáležitosti se svojí vlastí. Tento proces, který Paasi nazývá *prostorovou socializací*, měl pro Finy klíčový význam, spolu s jazykem, církví, historií a kulturou se tak národní teritorium stalo jedním ze základních kamenů finské národní identity. Hranice finského státu navíc hrály zásadní roli i při vytváření dichotomie „my/oni“ – tj. vymezení se vůči nějakému jinému národu, žijícímu za hranicemi: u Finů tuto roli po staletí hráli Rusové a v určité míře ji hrají dodnes. Tato okolnost byla ještě navíc umocněna faktem, že Finsko představovalo jakousi poslední výspu evropské civilizace a za jeho východní hranicí se už nacházel podle mínění mnoha Evropanů barbarý obývaný Orient. Podle Paasiho navíc s postupem moderní byrokracie vzrostla potřeba vytvořit přesně stanovené hranice, které měly jasně vyznačit pole působnosti jednotlivých národů a států. A aby se obyvatelé takto vymezeného území snáze asociovali se svým národem a státem, bylo využíváno různých symbolů.⁴ Mezi ty nejrozšířenější patřilo vytvoření tzv. *otčiny* nebo *vlasti*, zobrazované pomocí různých alegorií, nejčastěji mladé ženy nebo matky. K takto symbolizovanému státu pak měli občané chovat vřelé city a cítit pevné mateřské pouto.

Na začátku 19. století patřila většina elit a vzdělanějších vrstev k švédsky mluvící skupině obyvatelstva. Bylo tedy jedním z primárních úkolů vůdců finského národního hnutí rozšířit povědomí o své vlasti i mezi finskojazyčné obyvatelstvo. Ovlivnit národní sebeuvědomění a zpopularizovat vlastenecký národní program bylo od čtyřicátých let 19. století primárním cílem finských patriotů,⁵ tzv. *Fennomanů*. Jejich snaha probudit v obyčejných Finech pocit sounáležitosti a příslušnosti k finskému národu se zaměřovala především na jazykovou a kulturní rovinu finského národního sebeuvědomování, nicméně i otázky národního teritoria a jeho hranic hrály svoji nezanedbatelnou roli. Proti snahám *Fennomanů* se naopak stavěli tzv. *Svekomané*, kteří se snažili zachovat privilegia náležející švédskému jazyku, a tudíž vrstvám, které pocházely ze švédského jazykového prostředí. Hranice jistě nehrály ve sporu mezi *Fennomany* a *Svekomany* stěžejní roli, obě skupiny měly představy o podobě finských hranic dosti podobné, přesto především pro *Fennomany* byla otázka vymezení vlastního národního prostoru velmi důležitá.

K jedněm z nejzajímavějších a zároveň i nejrozšířenějších pramenů popisujících vztah Finů k jejich národnímu území patří spisy finských klasiků a vůdců národního hnutí z 19. století, jako byli J. L. Runeberg (1804–1877), J. V. Snellman (1806–1881), Z. Topelius (1818–1898) nebo Y. S. Yrjö-Koskinen (1830–1903). V podstatě všichni ve svých dílech – ať už více nebo méně – akcentovali otázku finského území a finské krajiny. V poslední třetině 19. století vyšlo hned několik knih věnujících se finské historii a zeměpisu. Zvláštní pozornost si zaslouží především *Maamme kirja*⁶ Zachariase Topeliuse, snažící se zevrubně přiblížit co nejširšímu spektru finských čtenářů nejen historii, ale i geografii a krajinu,

---

Švédsky mluvící Finové tvořili převážnou část šlechty, měšťanstva i kléru a zaujímali klíčové role v státní správě a na univerzitě. I když většina vůdců finského národního hnutí pocházela ze švédsky mluvících vrstev, později se identifikovali s finsky mluvící většinou. Proto se tato práce věnuje především vlivu, který měly jejich práce na finskojazyčnou populaci.

⁴ Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 94–95.

⁵ M. Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe*, New York 1985, s. 62–63.

⁶ Název Topeliiovy knihy by se dal přeložit do češtiny jako *Kniha naší země*.

ve které žijí, a vůbec podat ucelenou charakteristiku jejich vlasti a samotného národa. Jedním z hlavních cílů Topeliovy práce bylo na základě topografického a historického materiálu vytvořit představu finské národní krajiny, která by zároveň ilustrovala národní charakter a povahu Finů. *Maamme kirja* neměla být vznešeným vědeckým pojednáním, ale spíše knihou, která měla obyčejné Finy zaujmout a inspirovat.⁷ Dalším dílem, které jistě stojí za pozornost, je *Oppikirja Suomen kansan historiassa*⁸ Yrjö Sakari Yrjö-Koskinena. Vzhledem k tomu, že se jednalo o středoškolskou učebnici historie, jsou v ní v hlavní míře akcentovány především dějiny Finska. Hranicemi a národní teritoriem se tato kniha zabývá pouze okrajově, změny hranic jsou zde brány jen jako pozadí důležitých historických událostí. Přesto i Yrjö-Koskinenova reflexe finského teritoria a jeho proměn v průběhu století může leccos vypovídat o vztahů Finů k jejich národnímu území. Z toho, že mnoho svých děl koncipoval Yrjö-Koskinen jako učebnice pro základní a střední školy, můžeme mimo jiné usoudit, jak velkou důležitost přičítal národní historii a potažmo i geografii pro vytváření povědomí o národní identitě.⁹

Vzhledem k tomu, že oba autoři patřili k nejvýznamnějším autoritám finského národního hnutí, řadí se dnes jejich knihy mezi klasická díla finské literatury, přičemž jejich vliv na národní uvědomění v době vzniku finského národního státu byl velmi výrazný. Obě zmíněné knihy proto mají v následující studii sloužit jako názorná ukázka toho, jakým způsobem finští autoři v 19. století finské národní teritorium vnímali a především popisovali, a které symboly byly využívány k přiblížení „vlasti“ obyčejným Finům. Díky těmto knihám a jim podobným se většina Finů mohla dozvědět o bohaté historii a geografii své země a také o jejích přírodních krásách. Význam obou knih je proto (nejen v otázce vnímání finského národního teritoria v 19. století) prakticky nedocenitelný.

Vymezování lidského prostoru

Prostor a čas jsou jedny z nejdůležitějších konstant vymezujících život lidského jedinice. Snaha vymezit si určitý prostor jen pro sebe, případně pro příslušníky svého kmene, je zřejmě stejně stará jako lidstvo samo. Ve chvíli, kdy se lidé začali shromažďovat do určitých skupin, ať už je budeme nazývat kmen, tlupa nebo jakkoliv jinak, bylo jedním z jejich prvotních cílů vymezit si svůj vlastní prostor, který měl být vyhrazen jen této skupině a bráněn vůči ostatním. Toto území nebylo pouze zdrojem materiální obživy (lidé zde mohli lovit zvěř nebo pěstovat plodiny), ale mělo i emocionální charakter.

⁷ A. F. Upton, History and national identity: some Finnish examples, in: *National history and identity. Approaches to the writing of national history in the North-East Baltic region nineteenth and twentieth century* (ed. M. Branch), s. 155–157.

⁸ Titul Yrjö-Koskinenovy učebnice by v češtině doslova nejspíše zněl jako *Učebnice finského národa v historii*.

⁹ Obě knihy vyšly v rozmezí několika let. Koskinenova učebnice pro střední školy roku 1869 a Topeliova roku 1875. Zatímco *Oppikirja Suomen kansan historiassa*, popisující finské dějiny od raného středověku až do počátku ruské vlády na začátku 19. století, vyšla pouze finsky, Topeliova *Maamme kirja* byla vydána nejprve švédsky pod názvem *Boken om vårt land* a až následujícího roku byla přeložena do finštiny. To ovšem nic nezměnilo na její obrovské popularitě, o které svědčí mimo jiné i to, že se jí do konce 19. století v tehdy dvoumilionovém Finsku prodalo 310 000 výtisků.

Vyhledávanějšími místy byla bezpochyby ta, která vytvářela pocit bezpečí a kde byl blízký zdroj vody, u kterého se jednodušeji získávala obživa, než třeba hluboké lesy plné dravé a nebezpečné zvěře.¹⁰ Každá skupina se pak snažila chránit si své vlastní území, což vedlo k vymezování jeho hranic, a bylo tak vlastně počátkem procesu, jenž se dnes nazývá teritorialita. Teritorialitu lze definovat jako snahu jedince nebo skupiny ovlivňovat a kontrolovat osoby, jevy a vztahy vymezováním a uplatňováním vlády nad určitou geografickou oblastí, zvanou teritorium.¹¹

Postupem století, jak rostla hustota lidí obývajících různá území, začaly být původně vágně vymezené hranice čím dál přesněji vyměřovány a zároveň také vytyčovány. Dnes jsou jednotlivé hranice pevně stanovenými liniemi protínající nejen jednotlivé kontinenty, ale i světová moře. Jsou tedy chápány především jako geografické limity (národních) států, regionů, krajů, okresů, případně jakýchkoliv dalších územních celků, vymezují působnost státních nebo oblastních institucí moci.¹² Hranice se tak staly projevem politické kontroly, vyznačené určitou cestou jak v krajině, tak na mapách.¹³ Nezbyvá nám než souhlasit s Bourdieuem: tím, že něco vytvoříme, v tomto případě nějaké území, kterému dáme sociální definici nebo identitu, vlastně zároveň znamená, že vytváříme jeho hranice.¹⁴

Teritorium jako jeden z hlavních faktorů při vytváření národní identity

Již ve starověku se jednotlivé státy snažily svázat svoji identitu s určitým konkrétním územím. Egypťští faraonové se považovali za vládce Horního a Dolního Egypta a svoji pravomoc nad těmito oblastmi znázorňovali dvěma korunami. Mojžíš podle Starého Zákona pomohl Židům najít cestu do jejich země zaslíbené, dnešní Palestiny. Stejně tak antické státy byly pevně spojeny s určitým teritoriem.¹⁵ V průběhu středověku a raného novověku státy vznikaly a zanikaly, ale všechny se snažily nějakým (pokud možno legitimním) způsobem, většinou vycházejícím z historie, oprávnit nárok na své území. V průběhu 19. století v době silícího nacionalismu v Evropě,¹⁶ vyvolaného francouzskou buržoazní revolucí, se o své místo na slunci začala hlásit také řada menších národů především ve střední a východní Evropě.¹⁷

Český historik Dušan Třeštík v jedné ze svých teorií tvrdí, že od počátku 19. století je moderní dějepisectví poznamenáno především jedním předmětem – národem. Lidé vytrženi ze svých malých lokálních identit a stěhující se do nových velkoměst a průmys-

¹⁰ J. Penrose, Nations, states and homelands: territory and territoriality in nationalist thought, in: *Nations and Nationalism* 8 (3), ASEN 2002, s. 3.

¹¹ R. Sack, *Human Territoriality: Its Theory and History*, Cambridge 1986, s. 19.

¹² Více o reflexi a teoretických konceptech hranic a hraničních prostorů v akademickém diskurzu lze najít v článku M. Krocová – M. Řezník, Boundaries and identities in the academic discourse, in: *Crossing Frontiers, Resisting Identities* (eds. L. Klusáková, M. Moll), s. 5–31.

¹³ Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 25.

¹⁴ P. Bourdieu, *Language and Symbolic Order*, Cambridge 1991, s. 120.

¹⁵ A. D. Smith, *Myths and Memories of the Nation*, Oxford 1999, s. 110.

¹⁶ Nacionalismus můžeme označit za primárně teritoriální formu ideologie, jehož jedním z hlavních cílů je ohraničení a označení určitého území v prostoru a vytváření pocitu sounáležitost a sociálního řádu mezi obyvateli tohoto prostoru.

¹⁷ Mezi tyto národy patřili např. Češi a Slováci, Poláci, Finové, pobaltské národy, Rumuni, Bulhaři, Srbové, Chorvati, Slovinci a další.

lových oblastí potřebovali nové jistoty, které nacházeli v nových (národních) identitách. V některých případech jim dokonce nahrazovaly i náboženskou víru. Jedna z hlavních rolí v tomto procesu připadla dějepiscům. Historikové museli nové národy nejprve takřkajíc „vymyslet“ a „najít“ v dějinách a posléze k nim „vytvořit“ i odpovídající příběhy ústící do současnosti. Jedním z velkých problémů, vyplývajících z tohoto „vymýšlení“ národů, byla vzájemná konkurence jednotlivých národních dějin, jež se mnohdy navzájem vylučovaly a vedly spolu boj na život a na smrt.¹⁸

Za národ můžeme označit skupinu lidí se společnou identitou, která je většinou založena na sdílených kulturních hodnotách, společných dějinách a vztahu k určitému teritoriu. Stát lze definovat jako politickou organizaci zahrnující jasně vymezené území, nad kterým má monopol moci. Nejeftektivnější kombinací národu a státu je národní stát,¹⁹ za který je považováno území obydlené skupinou obyvatel, kteří se vnímají jako jednotný celek.²⁰ Tento systém musí být nutně spjat s určitým teritoriem, protože jeho autorita se vztahuje nejen na obyvatele státu, ale také na všechny události, které se odehrají na jeho území. Z toho vyplývá, že teritorium má pro národní státy prvořadou důležitost, neboť vytýčuje meze jejich pravomoci.²¹

Všechny národní státy jsou politickými organizacemi ovládajícími určité území a všechny se snaží zkonstruovat přesvědčivý obraz tohoto společného národního teritoria. Jejich hlavní snahou je stvořit legitimní historii určitého území a vytvořit tak iluzi homogenity pro geograficky rozdílné oblasti svého území s různorodým obyvatelstvem za účelem vytvoření jednotné národní identity. Vymezení hranice se tak stává součástí procesu při formování jednotného národa.

Historická kontinuita hranic je podstatná pro porozumění povahy teritoriality na národní úrovni. Jak píše Paasi, nacionalismus vzhlíží jak k budoucnosti, tak se ve stejný moment ohlíží do minulosti, přičemž s minulostí je přímo spjato národní teritorium.²² Každý národ má příběhy o svém původu a minulosti, které zobrazují jeho výjimečnost. Tyto příběhy, vzpomínky a mýty pomáhají spojovat lidi dohromady a svazovat je s určitým teritoriem, což pomáhá vytvářet silné „přirozené“ pouto mezi obyvateli a jejich územím.²³ Zjednodušeně řečeno, to, kým jsme, je mimo jiné spjato nejen s tím, kde se právě nacházíme, ale také s místem, odkud pocházíme.

Prostorová a národní socializace

Skrze proces *prostorové socializace* jsou jedinci i kolektivy socializováni jako členové specifických teritoriálně ohraničených prostorových celků a stávají se více či méně aktivně součástí kolektivních teritoriálních identit a sdílených tradic.²⁴ Lidé se tak ztotožňují s prostorem, který musí mít vytyčené určité hranice. Ty pak představují jeden z hlav-

¹⁸ D. Třeštík, *Češi a dějiny v postmoderním očistci*, Praha 2005, s. 104–105.

¹⁹ Pojem *národní stát* je v dnešní době vnímán dosti široce. Bráno čistě do důsledků, od padesátých let 20. století jsou za národní stát v humanitních vědách označovány skoro všechny samostatné státy, i když nejsou etnicky ani národně homogenní. Pojmy *národ* a *stát* tak prakticky splynuly v jedno.

²⁰ Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 39.

²¹ M. Weber, *The Theory of Social and Economic Organisation*, London 1947, s. 143.

²² Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 55.

²³ Penrose, *Nations, states and homelands*, s. 6.

²⁴ Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 8.

ních identifikačních prvků samotného vymezeného prostoru a jsou díky tomu jednou z nejméně „viditelných“ částí vlastního teritoria. Jejich existence, vymezení a symbolika, stejně tak jako sankce při jejich narušení, jsou většinou zakomponovány do zákonů a ústavy země a mají tak vyjadřovat její suverenitu a výkon moci nad vlastním územím.²⁵

Hranice jsou jedním ze základních symbolů fyzické, sociální a psychologické integrace obyvatel státu a jako jeden z těchto symbolů mají také sloužit k socializaci a sebeidentifikaci občanů s národem a státem. Tyto národní symboly, mezi něž kromě teritoria mohou patřit např. jazyk, kultura, církev, tradice a další, jsou nedílnou součástí národní integrace. Kromě toho, že spojují obyvatele státu, mají také většinou normativní sílu „nutit“ je chovat se v určitých situacích určitým způsobem.²⁶ Přičemž význam hranic a ostatních národních symbolů je zřejmě nejméně zřetelný v případě národních států.²⁷ Samotné teritorium sice není dostačující základem k identifikaci s národním státem, ale je součástí komplexní skupiny dalších symbolů, které se snaží spojit obyvatele jednoho teritoria a vytvořit v nich pocit sounáležitosti se státem. Velmi důležitá přitom je i zkušenost obyvatel s těmito vnějšími státními znaky, ač bývají často politicky zmanipulovány. Bez znalosti toho, co tyto symboly vyjadřují, by mohlo jen těžko dojít k tomu, aby je občané přijali za své.²⁸

Národní státy jsou založené na vlastnictví země a existenci vlastního národního teritoria a toto území je podstatným elementem národního sebeuvědomování, vštěpujícího lidem pocit vzájemné spřízněnosti a spojení s místem, které vnímají jako svoje. Bylo by v podstatě nemožné vytvořit pocit národní identity a kultury bez vytvoření vztahu ke své vlasti. Z těchto důvodů se hranice staly klíčovými pro teritoriální identifikaci národů v průběhu posledních dvou století.²⁹

V 19. století byl stát koncipován jako teritoriální organizace.³⁰ Teprve skrze náležitost občana k teritoriu docházelo k získání státního občanství.³¹ Cílem nacionalismu pak bylo vytvoření národní identity, která nebyla vázána na jazykové, kmenové, rasové nebo náboženské hranice, ale primárně na hranice státní.³² Docházelo tak k tzv. *národní socializaci*. Během tohoto procesu se občané státu socializovali s prostorem, jenž byl vymezen jejich národním státem a který nazývali *vlastí* nebo *domovinou*. Konstrukce této tzv. *vlasti* nebo *domoviny*, vycházející z určitého kompaktního historického teritoria a z vytvoření vztahu mezi tímto územím a jeho obyvateli, byla jedním z pilířů nacionalismu. Například Herder považoval vztah mezi občany a jejich vlastí za tak silný, že podle něho ten, kdo byl připraven o svoji vlast, byl vlastně připraven o vše.³³ Z tohoto příkladu je zřejmé, jak zásadní bylo národní teritorium pro národní hnutí v 19. století.

²⁵ Tamtéž, s. 40.

²⁶ Mezi nejběžnější projevy tohoto chování a vzdávání úcty národním symbolům v dnešní době patří kolektivní zpěv hymny a vyvěšování národních vlajek v průběhu významných sportovních klání.

²⁷ Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 58.

²⁸ D. Carr, *Time, Narrative and History*, Bloomington 1986, s. 157.

²⁹ Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 51.

³⁰ R. Brubaker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, London 1992, s. 22.

³¹ V některých státech, jako např. v USA nebo ve Francii, funguje tento princip do značné míry dodnes. Rozhodující roli pro získání občanství zde hraje místo narození. V jiných státech, jako je třeba Singapur nebo Kuvajt, naopak záleží na národnosti rodičů a místo narození nehraje roli.

³² Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 50.

³³ J. G. van Herder, *Reflections on the Philosophy and History of Mankind*, Chicago 1968, s. 10.

Hranice jako místo oddělující, nás' od těch, druhých'

Vytváření vlastní identity na základě vymezení se vůči někomu jinému se začalo hojně objevovat v humanitních vědách v průběhu sedmdesátých let 20. století. Jednou ze stěžejních publikací, která toto nové téma otevřela a vyprovokovala bouřlivou diskusi, byl *Orientalismus* Edwarda Saida z roku 1978, v níž je názorně ukázáno, jak byla idea Orientu do značné míry zkonstruována Evropany. Podle Saida pomohla představa Orientu vytvořit Evropanům kontrastní ideu Evropy, se kterou se mohli sebeidentifikovat.³⁴

Mnoho vědců, včetně geografů, se snažilo ať už teoreticky nebo empiricky analyzovat vztah mezi konstrukcí hranic, fyzických i symbolických, a těch ‚druhých‘, žijících za nimi. Prostorové vymezení je při definici ‚druhých‘ neodmyslitelné. Pokud ‚my‘ žijeme ‚zde‘, tak ti ‚druzí‘ musí zákonitě žít někde jinde, tedy ‚tam‘. V případě národa vytvoření ‚nás‘ na ‚našem‘ národním teritoriu vede k odlišení od ‚druhých‘ v ‚jejich‘ státě. Ustanovení dichotomie ‚my/oni‘ tak většinou způsobuje vytvoření stereotypních definic obou, ‚nás‘ i ‚druhých‘.³⁵

Benedict Anderson označuje veškeré společnosti za *představované společnosti*. Stejně „představované“ jsou podle něj i politické a teritoriální identity. Tudíž i identifikace s určitým teritoriem a jeho hranicemi je vlastně jen představou, resp. konstrukcí uměle vytvořenou národním státem. A právě identifikace s vlastním národním teritoriem a vymezení vůči ‚druhým‘, žijícím za hranicemi, slouží v národních státech ke konstrukci identity vlastního národa. Jak píše Anderson, vytvoření pojmu ‚my‘ je přímo závislé na vymezení se vůči těm ‚druhým‘, což samozřejmě úzce souvisí s identifikací ‚našeho‘ vlastního území, které je odděleno hranicemi od území, kde žijí ti ‚druzí‘. Všechny politické a teritoriální identity jsou tak podle něho ve skutečnosti zkonstruovanými identitami, které jsou spojeny s již výše zmíněnými *představovanými identitami* a z nich vycházejícími *představovanými společnostmi*. Navíc si podle Andersona musíme všechny společnosti a národy představovat jako omezené, protože i ty největší z nich jsou ohraňovány nějakými, byť i proměnlivými hranicemi, za nimiž se vždy nachází nějaký jiný národ nebo společnost, vůči kterým se vymezujeme.³⁶

Nové národní státy, které se snažily v průběhu svého politického sebeutváření vytyčit svoje hranice vůči vnějšímu světu, většinou používaly pro svoje vlastní vyjádření stereotypu vnějšího nepřítele.³⁷ Tímto nepřítelem býval z logiky věci většinou sousední stát, ležící hned za hranicemi a hrající roli ‚druhého‘, vůči komu bylo třeba se vymezit. Tato situace pak mohla vést až k určitému antagonismu mezi oběma státy.

Na druhé straně, hranice nebyly jen místem střetu a rozdělování sociálních skupin a komunit, ale i místem, kde docházelo ke kontaktům mezi různými státy a národy. V tu chvíli se hranice z linie, která měla společenství rozdělovat, stává prostorem, kde jsou naopak kontakty navazovány.

Nakonec nezbývá než dodat, že vytváření teritorií, hranic a jejich symboliky je proces, který se proměňuje jak v prostoru, tak v čase. Z tohoto důvodu by jejich studium mělo

³⁴ E. W. Said, *Orientalismus*, Praha 2008, s 1–2.

³⁵ Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 9–13.

³⁶ B. Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London 1991, s. 6.

³⁷ Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 60–61.

být kontextuální, přičemž tímto kontextem by už ovšem neměly být jen samotné hranice. Těmi pravými souvislostmi, na jejichž základě by mělo být dnes vedeno zkoumání, je neustále probíhající koloběh vytváření nových národů, při němž dochází k utváření národní jednoty a pocitu společné identity mezi lidmi, tedy tvoření nových (*představovaných*) společností.³⁸

Hranice Finska v průběhu staletí

Jak píše ve své práci *The Idea of Nationalism* Aira Kemiläinenová, jedním z mnoha faktorů, které v průběhu staletí spojovaly různé skupiny lidí dohromady, byla mimo jiné i společně obývaná geografická území. Většinou měly národy nebo národnosti společnou zemi nebo alespoň administrativní území, popřípadě region, jenž byl obydlen lidmi, kteří se cítili navzájem blízce spřízněni.³⁹ Nejinak tomu bylo i u Finů. Na území dnešního Finska žila na přelomu středověku a raného novověku tři etnika – tzv. *původní Finové*, obývající pobřeží v jihozápadní části, *Tavastové*, žijící v oblasti středního Finska zvané *Häme*, a *Karelové*, z Karélie na východě.⁴⁰ V průběhu 17. a 18. století se díky migraci Finů ze západního a středního Finska na východ populace značně promíchala. Důsledkem toho bylo, že se většina obyvatel v 19. století už považovala za členy stejného finského národa.⁴¹ Do té doby se však spíše než s finskou identitou obyvatelé ztotožňovali se svými vesnicemi, městy nebo regiony. Vzhledem k tomu, že až do 19. století neexistovalo ve Finsku žádné město, které by splňovalo podmínky centra v národním smyslu, obraceli Finové své zraky ve všech důležitých otázkách buď ke Stockholmu na západě, nebo k Petrohradu na východě.⁴²

I díky výše zmíněným okolnostem byly finské hranice, především ty východní, po mnoho století dosti vágní a k jejich přesnějšimu vymezení po celé délce došlo v podstatě až v průběhu 18. století. Smyslem následující kapitoly je přiblížit, jak se během více než osmi století v tomto regionu měnily hranice. Není totiž bez zajímavosti, že mnohé posuny hranic v moderních dějinách odkazovaly na někdy i několik staletí staré mírové smlouvy. Je až skoro paradoxní, jak se mnozí politici 20. století snažili najít v historii paralely, kterými by ospravedlnili své územní nároky, třebaže už samozřejmě šlo o naprosto odlišné podmínky.⁴³

Švédské křížové výpravy ve středověku

První významnější zmínky o území dnešního Finska pocházejí z poloviny 12. století v souvislosti s křížovou výpravou švédského krále Erika IV. a biskupa z Uppsaly Jindřicha,

³⁸ Tamtéž, s. 28.

³⁹ A. Kemiläinen, *The Idea of Nationalism, Scandinavian Journal of History*, Vol. 9, 1/1984, s. 62–64.

⁴⁰ Kemiläinen, *Nationalism in Nineteenth Century Finland*, s. 100.

⁴¹ Jediným dělítkem zůstávala jazyková otázka, ale i švédsky mluvící populace se považovala za obyvatele Finska, pouze mluvící jiným jazykem než většina ostatního národa.

⁴² Jediným městem, které by si alespoň do určité míry mohlo nárokovat postavení finského kulturního a politického centra v období raného novověku, bylo Turku (Åbo). To však bylo obýváno převážně švédsky mluvící menšinou a v podstatě jen plnilo funkci jakéhosi předsunutého Stockholmu.

⁴³ Podrobněji se dané problematice věnují např. E. Juttikala – K. Pirinen, *Dějiny Finska*, Praha 2001.

příčemž původně byla Finskem nazývána jen jihozápadní část dnešního území, která byla obsazena převážně švédskými osadníky. Až v průběhu dalších století se název rozšířil na celé dnešní území.

Během tří křížových výprav švédští králové obsadili západní pobřeží dnešního Finska a začali expandovat na východ, kde ovšem narazili na zájmy novgorodských knížat. Mez švédskému postupu měla určit mírová smlouva z Nöteborgu (Schlusselburg), uzavřená roku 1323. Výsledkem této smlouvy bylo mimo jiné rozdělení Karélie na dvě části, západní katolickou (po reformaci v 16. století luteránskou) s centrem ve Viipuri (Vyborg) a východní ortodoxní, podléhající Novgorodu.⁴⁴ Toto náboženské rozdělení obyvatel Karélie pak přetrvává v podstatě dodnes. Hranice mezi oběma státy měla procházet podél toku řek Rajajoki, Siestarjoki a Vuoksi k dnešní Savonlinně a odtud dále na sever. Severní průběh hraniční čáry nebyl přesně definován,⁴⁵ což vedlo k postupnému posouvání hranice švédskými osadníky stále více na východ.

Hraniční války v raném novověku

Praktická neexistence hranice a postupný posun švédských a finských osadníků dále na východ v průběhu dalších dvou století měly za následek značné rozšíření švédských držav až do východní Karélie, což byla také jedna z příčin válek mezi švédskými králi a nástupci novgorodských knížat, ruskými cary na přelomu 16. a 17. století. V letech 1595 a 1617 byly podepsány mírové smlouvy v Tässinä (Teusin), resp. Stolbové, které posouvaly hranice až do oblasti Ladožského jezera a východní části Finského zálivu.⁴⁶ Pod švédskou korunu tak najednou spadala skoro celá Karélie, která sice nebyla spojena s finským velkovévodstvím,⁴⁷ ale byla spravována jako dobyté území, stejně jako jiná čerstvě získaná provincie – Ingrie.

V průběhu 17. století docházelo mezi Ruskem a Švédskem k mnoha bojům, které se odehrávaly převážně v Karélii a Ingrii, což vedlo k značné devastaci těchto území. Vyvrcholením dlouhodobých sporů byla velká severní válka v letech 1700–1721, ve které se rozhodovalo nejen o budoucnosti Karélie, ale vůbec celého Finska a Pobaltí. V průběhu války došlo k pádu švédské pevnosti Viipuri (1710) a postupně k okupaci celého Finska ruskými vojsky (1714–1721). Mír v uzavřený v Uusikaupuki (Nystad) roku 1721 tak měl za následek značný posun hranice zpět na západ.⁴⁸

⁴⁴ H. Sihvo, Karelia: Battlefield, Bridge, Myth, in: *Finland – People, Nation, State* (eds. M. Engman a D. Kirby), s. 63–64.

⁴⁵ Dodnes se mezi finskými, švédskými a ruskými historiky vedou spory, kudy vlastně severní část hranice měla procházet. Jedna skupina tvrdí, že od Savonlinny na sever směrem k Laponsku a Bílému moři, druhá naopak zastává názor, že hranice vedla směrem na severozápad k severní části Botnického zálivu.

⁴⁶ Sihvo, Karelia: Battlefield, Bridge, Myth, s. 64.

⁴⁷ Finské vévodství zřídil v letech 1556–1563 švédský král Gustav I. Vasa pro svého druhorozeného syna Jana. Ten je roku 1581 už jako král Jan III. povýšil na velkovévodství. Vlastní hranice velkovévodství ale nebyly v 16. a 17. století nikdy přesně určeny. De facto se tak jen jednalo o nejasně definované titulární území podřízené přímo švédskému králi a spravované králem dosazovanými generálními guvernéry, přičemž jejich oblasti správy nebyly v podstatě skoro nikdy identické.

⁴⁸ Jedním z argumentů cara Petra I. bylo vytvoření bezpečného pásma kolem Petrohradu, nového hlavního města carského impéria. Stejný argument vznesli v roce 1939 představitelé SSSR, když požadovali odstoupení území Karelské šíše. Z tohoto důvodu se dnešní finská hranice v této oblasti v podstatě shoduje s hranicí z roku 1721.

Další část Finska ztratil švédský král v krátké válce v letech 1742–43. Po míru v Turku (Åbo) roku 1743 připadla Rusku pevnost Olavinlinna a hranice se posunula až na řeku Kymi, což představovalo nejmenší územní rozsah Finska od konce 16. století.⁴⁹ V ruském područí zůstaly celé dřívější švédské provincie Vyborg a Kexholm, které vytvořily novou gubernii, obecně nazývanou „Staré Finsko“.⁵⁰ I když byla v průběhu 18. století Karélie rozdělena a hranice se posouvala hned několikrát, přece se obyvatelstvu na obou stranách hranice podařilo zachovat si společnou a jednotnou kulturu a zvyky.

Období pod ruskou nadvládou

K zásadní změně v postavení Finska došlo roku 1808. Po míru v Tylži si francouzský císař Napoleon a ruský car Alexandr I. rozdělili sféry vlivu v Evropě, přičemž Finsko připadlo do ruské sféry. Po krátké válce, během níž bylo Švédsko na hlavu poraženo, byla uzavřena mírová smlouva ve Frederikshamnu (Hamina) a už 29. března 1809 se sešly finské stavy s ruským carem na sněmu v katedrále v Porvoo (Borgå), kde jim car slíbil zachovat všechny výsady, které měly během švédské vlády. Stavby na oplátku uznaly ruského cara za svrchovaného vládce finského velkovévodství, které ovšem nemělo být integrální součástí Ruska.⁵¹ V letech 1811–1812 pak Alexandr I. přičlenil zpět k Finsku území získaná v letech 1721 a 1743,⁵² díky tomu vzniklo první celistvé a jednotné finské území spravované jako jeden celek. Poprvé tak Finové měli svůj vlastní pevně definovaný politický prostor s vlastní vládou a administrativou. Finsko už nebylo jen určitým geografickým pojmem, ale i prostorem autonomního státu.⁵³ Po zbytek ruského panování zůstalo finské velkovévodství v nezměněné podobě, i přes určité snahy některých carských úředníků o jeho přímé začlenění do carské říše.

Hranice samostatného Finska

Po únorové a Říjnové revoluci roku 1917, která uvrhla Rusko do chaosu několikaleté občanské války, došlo k velkému posunu i ve Finsku. Po abdikaci cara Mikuláše II. v březnu 1917 se poslanci finského parlamentu rozhodli s odkazem na ústavu z roku 1772 vyhlásit nezávislost. Vzhledem k tomu, že vedení sovětů v čele s Leninem se k jejich kroku stavělo vcelku pozitivně, vyhlášení nezávislého finského státu už nestálo nic v cestě.⁵⁴

⁴⁹ F. Singleton, *A Short History of Finland*, Cambridge 1989, s. 53.

⁵⁰ Sihvo, Karelia: Battlefield, Bridge, Myth, s. 66.

⁵¹ Zásadní bodem tohoto slibu Alexandra I. ovšem bylo, že se tak zavazoval pouze za svoji osobu. Záleželo tedy čistě na vůli jeho nástupců, zdali se budou jeho slibem také řídit.

⁵² Jednalo se o území kolem přístavu Viipuri, Karelskou šíji, město Lappenranta s okolím a údolí řeky Kymi. Tato hranice pak zůstala nezměněna až do roku 1940.

⁵³ A. Kemiläinen, Nationalism, Problems concerning the Word, the Concept and Classification, in: *Studia Historica Jyväskyläensia* 11, Jyväskylä Kasvatusopillinen Korkeakoulu, s. 214.

⁵⁴ Vstřícný postoj bolševiků vůči osamostatnění Finska nevycházel ani tak ze sympatií vůči Finům jako spíše z pragmatického hlediska. Zatímco bělogvardějští generálové striktně trvali na obnovení Ruska ve starých hranicích, bolševici prosazovali právo na sebeurčení malých národů a snažili se tak získat jejich sympatie. Navíc jak můžeme vidět na příkladu Ukrajiny, toto právo na sebeurčení Sověti využívali, jen pokud se jim to hodilo. Ve finském případě navíc doufali, že se vlády ve státě ujme komunistická levice a Finsko se pak začlení jako jedna ze svazových republik zpět pod jejich nadvládu.

Jako oficiální datum vzniku samostatného Finska se udává 6. prosinec 1917. Krátce po vzniku státu došlo ke krvavé občanské válce mezi konzervativními Bílými, podporovanými císařským Německem, a komunistickými Rudými, kterým naopak pomáhali ruští bolševici. Ve válce, která trvala od ledna do května 1918, nakonec zvítězili Bílí a s konečnou platností tak vzniklo nezávislé Finsko,⁵⁵ které bylo během následujícího roku uznáno většinou ostatních evropských států.

Po vyhrané občanské válce začali bílí generálové podporovaní nacionalistickými kruhy zvažovat územní expanzi na úkor Ruska. Stále častěji se začala objevovat tzv. „velkofinská myšlenka“ – do nového státu měly být přivtěleny všechny oblasti, kde se mluví finsky.⁵⁶ Ačkoliv zde bylo argumentováno především právem na sebeurčení národů a kulturní a etnickou spřízněností s obyvateli těchto území,⁵⁷ ve skutečnosti šlo o čistě strategické a vojenskopolitické motivy⁵⁸ nacionalistických kruhů a Bílých.⁵⁹ Ke konečnému urovnání vztahů mezi Finskem a sovětským Ruskem došlo mírovou smlouvou z Tartu (Dorpat) ze 14. října 1920.⁶⁰ Obě strany se dohodly na zachování hranice z roku 1812 s jedinou změnou, kterou bylo odstoupení oblasti kolem Petsama na severu na pobřeží Barentsova moře – Finsko tím získalo přístup k severním mořím, o který Finové⁶¹ usilovali po celé 19. století.⁶²

Druhá světová válka

K poslední zásadní změně finských hranic došlo v průběhu 2. světové války, v níž se Finsko zúčastnilo řady menších lokálních střetnutí, probíhajících na pozadí bojů na hlavních frontách. Finská účast se obvykle dělí do následujících tří fází – zimní válka od listopadu 1939 do března 1940, pokračovací válka od června 1941 do září 1944 a laponská válka od září 1944 do dubna 1945.

Vše začalo na podzim 1939 Stalinovou snahou o revizi hranic s Finskem. Na základě paktu Ribbentrop–Molotov spadalo Finsko do sovětské sféry vlivu, čehož se sovětské velení snažilo využít a chtělo získat území na jeho úkor. Snaha o vytvoření „ochranného“

⁵⁵ O tom, zda bude Finsko republikou nebo monarchií, se rozhodlo až v průběhu roku 1918. Původně se počítalo se zřízením monarchie, na trůn měl nastoupit švagr německého císaře Viléma II. Fridrich-Karl Hessenský. Po německé prohře v 1. světové válce však tento plán padl. Přesto je Fridrich-Karl historiky uváděn jako zvolený finský král, vládnoucí od 9. října do 14. prosince 1918 pod jménem Väinö I.

⁵⁶ Podle nejvelkorysejších plánů měly hranice Finska sahat až k Bílému moři a Oněžskému jezeru. Součástí Finska by se tak stala celé ruská bělomořská Karélie. Ve dnech 17. až 18. března 1919 dokonce došlo k předběžné dohodě mezi zástupci Finska a Východní Karélie v městečku Uhtua, pozdější události však z této dohody učinily pouhý cár papíru.

⁵⁷ T. Vihavainen, The 'Karelian Question' in International Poitic, in: *The Flexible Frontier: Change and Continuity in Finnish-Russian Relations* (ed. M. Lähteenmäki), s. 172–174.

⁵⁸ Jednou z dalších příčin, proč se finští generálové chtěli pustit do tohoto dobrodružství, byla snaha naklonit si západní dohodové mocnosti, které se snažily získat proti bolševikům veškerou možnou podporu.

⁵⁹ M. Jääskeläinen, *Die ostkarelische Frage*, Turku 1965, s. 63–66.

⁶⁰ O. Nikula, Finnlands Ostgrenze, in: *Finnland – gestern und heute* (ed. V. Niitemaa), s. 61–64.

⁶¹ Jedním z předních zastánců snahy získat přístup k Severnímu moří byl v 19. století právě Y. S. Yrjö-Koskinen.

⁶² M. Lähteenmäki, Dreaming of a Greater Finland. Finnish-Russian Border Demarcations from 1809 to 1944, in: *The Flexible Frontier: Change and Continuity in Finnish-Russian Relations* (ed. M. Lähteenmäki), s. 154–157.

koridoru kolem Leningradu vyústila ve Stalinův požadavek podstoupení finské Karélie, Rybářského poloostrova a ostrovů ve Finském zálivu, výměnou za území na sever od Ladožského jezera.⁶³ Finská vláda po dlouhém zvažování připustila možnost výměny některých menších území v Karélii, k většině ostatních sovětských návrhů se však stavěla odmítavě. Odpovědí byl útok Rudé armády na Finsko 30. listopadu 1939. První sovětská ofenziva, naplánovaná naprosto bez ohledu na zimní počasí nebo odpor nepřítele, byla krvavě odražena. Do druhé ofenzivy tak byly vrženy ještě větší síly a útok se soustředil už jen na oblast Karélie, kde se Sovětům podařilo zlomit odpor finské armády, ovšem jen za cenu nepřiměřeně těžkých ztrát. I kvůli tomu Stalin nakonec rezignoval na dobytí celého Finska a spokojil se se získáním finské Karélie, Rybářského poloostrova a části území v oblasti Salla.⁶⁴ Rudá armáda v podstatě dokázala naplnit oficiální předválečné cíle, ale obsadit celém Finsko a začlenit ho do SSSR jako jednu ze svazových republik, což byl skutečný Stalinův záměr, se nepodařilo a Finové si svoji nezávislost zachovali.

Další fází finsko-sovětského soupeření byla tzv. pokračovací válka v letech 1941–1944. Během ní se Finové na straně hitlerovské koalice snažili získat zpět území ztracená v zimní válce. To se jim také v roce 1941 zdařilo a během následujících dvou let se několikrát pokusili navrhnout SSSR uzavření separátního míru, ovšem bez jakéhokoliv úspěchu. V létě 1944 pak provedla Rudá armáda protiofenzivu, která přivedla Finsko na pokraj zhroutilí. Za této situace Finové přistoupili 5. září na příměří, které potvrdilo územní zisky SSSR ze zimní války, navíc Sovětům ještě přičtklo oblast Petsama na severu i značné reparace, které muselo Finsko Sovětskému svazu po válce zaplatit.⁶⁵

Poslední fází 2. světové války na finském území byly boje mezi finskými a německými vojsky na severu v Laponsku. Jednou z podmínek příměří se SSSR totiž bylo, že finská armáda musí ze svého území vytlačit jednotky wehrmachtu. Tyto boje ovšem nedosáhly větších rozměrů a neměly ani žádný vliv na budoucí hranice Finska. Jediným jejich výsledkem byla totální devastace Laponska jako důsledek taktiky „spálené země“, kterou praktikovala německá armáda.⁶⁶

Konečným výsledkem 2. světové války pro Finsko nakonec byla ztráta přibližně desetin území, které patřilo k ekonomicky nejrozvinutějším oblastem země. Navíc se musel najít prostor pro zhruba 420 000 uprchlíků z finské Karélie, kteří byli nuceni během několika málo let hned dvakrát opustit své domovy.⁶⁷

---

⁶³ Součástí dohody měly být i smlouvy o hospodářské a vojenské spolupráci, obě pro Finsko značně nevýhodné. Navíc vojenská část dohody, kromě možnosti využití přístavu Petsamo a vojenské základny na ostrově Hanko, měla umožnit Rudé armádě vstoupit na finské území bez povolení finské vlády, což bylo pro Finy samozřejmě naprosto nepřijatelné.

⁶⁴ Mírová smlouva byla uzavřena 13. března v Moskvě a Finsko s ní ztratilo přibližně 57 000 km². Míru finské ztráty ještě zvyšoval fakt, že se jednalo buď o strategicky důležitá území, nebo o vyspělé hospodářské oblasti důležité pro finskou ekonomiku.

⁶⁵ Definitivně byl válečný stav mezi SSSR a Finskem ukončen mírovou smlouvou z Paříže (1947), ve které se Finsko ještě zavázalo omezit početní stav svojí armády a umožnit fungování spojenecké kontrolní komise na svém území. Je jedním z mnoha paradoxů, že Finsko bylo jedinou zemí, která plně uhradila válečné reparace pocházející z 2. světové války.

⁶⁶ D. C. Greer, *The Russo-Finnish Border Change of 1940–44 and its Effect upon Finland*, Indiana 1969, s. 12–19.

⁶⁷ Lähteenmäki, *Dreaming of a Greater Finland. Finnish-Russian Border Demarcations from 1809 to 1944*, s. 162–163.

Vnímání Finska

Pro čelné představitele finského národního hnutí v 19. století mělo vymezení „finského“ prostoru klíčový význam. Po mnoho století bylo Finsko vnímáno jako země ležící na samé hranici civilizovaného světa, a někdy dokonce už i za ní. Dlouhou dobu byla tato země považována za poslední výspu civilizace v severovýchodním koutu Evropy, za jejímiž hranicemi žijí už jen necivilizovaní barbaři.⁶⁸ Až do začátku 20. století převládala mezi většinou obyvatel Evropy názor, že zde žijí převážně jen lední medvědi a Eskymáci.⁶⁹ Jen málokterý cestovatel sem zavítal a ti, kteří tak učinili, popisovali Finsko jako izolovanou, osamělou a vzdálenou zemi.⁷⁰ Především tato izolovanost a geografická poloha způsobovaly v minulosti relativní zaostalost a chudobu Finska. Možnosti pěstování výnosných zemědělských plodin byly značně omezené a kvůli velké vzdálenosti od významných evropských trhů bylo obchodování s hlavními obchodními centry ve Flandrech nebo Středomoří na velice nízké úrovni. Teprve od druhé poloviny 19. a v průběhu 20. století se Finsku podařilo integrovat se nejprve do skandinávských a poté i do celoevropských struktur a výrazně tak zlepšit svoji ekonomickou situaci.⁷¹

Dlouhou dobu bylo Finsko západními Evropany považováno za „část Západu, který už je na Východě“, za hranici, která určuje dosah evropské vzdělanosti a kultury v severovýchodní Evropě. Básník John Donne dokonce Finsko popsal jako „předměstí Starého světa na východě“. Na druhou stranu, pro Rusy hráli Finové roli „nevlastních synů Západu“,⁷² kteří ale žijí na jejich území či alespoň v oblasti jejich zájmů. S pozdějším nástupem Sovětského svazu vedeného bolševiky se Finsko stalo nárazníkovým státem, který měl chránit Evropu před pronikáním komunistické ideologie z východu. Spolu s dalšími menšími státy ve střední Evropě se tak stalo určitým *cordon sanitaire*, jehož účelem bylo zabránit ruskému bolševismu v postupu na západ.⁷³ Finové svou zemi po celá staletí vnímali jako pevnost na severu Evropy, která má chránit západní křesťanskou civilizaci před nájezdníky z východu. Tato ideologie pevnosti vycházela ze dvou specifických bodů. Na domácí frontě byl určující především význam národní homogenity, soudržnosti a soběstačnosti Finů. Pro zbytek světa se naopak vytvářel obraz Finska jako bojovníka za západní civilizační hodnoty proti chaosu a barbarství přicházejícímu z východu. Čím více totiž bylo Rusko zpodobňováno jako „orientální Východ“, tím více mohli Finové sami sebe charakterizovat jako „Západ“. Přestože v průběhu 19. století ustoupil obraz Ruska jako barbarského „Orientu“ trochu do pozadí na úkor pozitivnějšího vnímání, představa Rusů jako hrozby ve Fincech stále přetrvávala a v podstatě přetrvává dodnes. Nejsilněji pak byla evokována vždy v dobách ruského ohrožení finské národní identity a soudržnosti (především v letech 1899–1905, 1908–1917 a 1939–1944).⁷⁴

⁶⁸ Kemiläinen, *The Idea of Nationalisms*, s. 54.

⁶⁹ Tento názor se objevil ještě v roce 1902 v jednom z článků v deníku *Daily Express*.

⁷⁰ W. R. Mead, *Perceptions of Finland*, in: *Finland – People, Nation, State* (eds. M. Engman a D. Kirby), s. 10.

⁷¹ W. R. Mead, *An Experience of Finland*, London 1993, s. 3–4.

⁷² Tamtéž, s. 3.

⁷³ E. Sundbäck, *Finland, Scandinavia and the Baltic States Viewed Within the Framework of the Border State Policy of Great Britain from the Autumn of 1918 to the Spring of 1919*, *Scandinavian Journal of History*, Vol. 9, 4/1991, s. 326.

⁷⁴ S. Medvedev, *Russia as the Subconsciousness of Finland*, Helsinki 1998, s. 3–4.

Významnou roli při vytváření obrazu Finska, ať už pro samotné Finy nebo pro okolní svět, měla i obě díla, kterými se tato práce podrobněji zabývá. Yrjö-Koskinen i Topelius byli motivováni snahou jasně odlišit Finy od Švédů i od Rusů.⁷⁵ Oba vycházeli z Herderových ideí, které považovaly národní historii za jeden z prostředků k vytvoření národa. Společná jim byla rovněž víra v existenci finského národa již v dobách před švédskou kolonizací. V čem se oba autoři rozcházejí, bylo vnímání švédského vlivu na finskou kulturu a vzdělanost.⁷⁶ Topelius ve svých raných dílech považoval Švédy za jediné nositele kultury a tvrdil, že bez jejich vlivu by se Finsko nepozvedlo na úroveň civilizovaných západních národů.⁷⁷ Později i díky vnějším tlakům svá stanoviska do značné míry přehodnotil, přesto je jeho výklad finských dějin pod švédskou nadvládou přeci jen o mnoho pozitivnější než u většiny ostatních finských autorů té doby.⁷⁸ Všimnout si toho můžeme například při jeho popisu účasti finských vojáků ve třicetileté válce nebo v kapitole věnované období vlády místodržitele Pera Braheho v polovině 17. století.⁷⁹ Naproti tomu o generaci mladší Yrjö-Koskinen zastával názor, že období švédské nadvlády bylo dobou potlačování a vykořisťování finského národa švédskými vládci. Podle jeho názoru se Finové dopracovali k vlastnímu národu svou vlastní pílí a ne pomocí Švédů, ale spíše navzdory jim. Jako příklad můžeme uvést kapitoly v *Oppikirja Suomen kansan historiassa* týkající se švédského mocenského pádu na začátku 18. století.⁸⁰

Význam východní hranice pro Finy

Pokud se podíváme na úplné počátky finského národního sebeuvědomování na konci 18. a začátku 19. století, zjistíme, že se opíralo o tři hlavní zdroje. Samostatnou geografickou podstatu Finska, vymezeného především na východě jasně danými hranicemi, luteránskou církev, nejdříve s jedním a později dvěma biskupstvími,⁸¹ a v neposlední řadě finský jazyk, který Finy jasně odlišoval od většiny ostatních obyvatel švédského království.⁸² I přes různé změny východní hranice v průběhu dějin považovali Finové hranice

⁷⁵ Notoricky známou je věta finského novináře, spisovatele a historika A. I. Arwidssona (1791–1858): „Švédy nejsme, Rusy býtí nechceme, nechte nás být Finy!“

⁷⁶ Rozdíl ve vnímání švédské otázky jasně vyplývá i ze samotného života obou autorů. O generaci starší Topelius byl ještě vychován ve švédském jazyce, ve kterém také napsal všechny své práce, naopak mladší Yrjö-Koskinen už vyrůstal v období vzrůstající se finštiny, a proto psal svá díla převážně finsky. Postoj obou mužů se do jisté míry zrcadlí i v jejich jménech. Topelius si až do své smrti zachoval švédské jméno, ačkoliv jeho rodina byla finská a až v 18. století si změnila jméno z finského Topeli na švédské Topelius. Naproti tomu Yrjö-Koskinen, jehož původní jméno znělo Forsman a jehož rodina z otcovy strany pocházela se Švédska, si jméno v průběhu života pofinštil, čímž dal otevřeně najevo svůj příklon k finské identitě.

⁷⁷ Ch. S. Browning, *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis. A Case Study of Finland*, Bern 2008, s. 83–84.

⁷⁸ Narozdíl od Yrjö-Koskinena byly pro Topelia švédské dějiny klíčovou složkou finské národní historie, stejně jako švédsky mluvící Finové tvořili neodmyslitelnou část obyvatelstva finského teritoria.

⁷⁹ Topelius, *Maamme kirja*, s. 398–416.

⁸⁰ Yrjö-Koskinen, *Oppikirja Suomen kansan historiassa*, s. 291–331.

⁸¹ Již v roce 1249 bylo z výnosu papeže Innocence IV. založeno biskupství v Turku (Åbo), které bylo v roce 1817 povýšeno na arcibiskupství. Druhé biskupství vzniklo v roce 1554 se sídlem ve Viipurii (Vyborg), když švédský král Gustav I. Vasa rozdělil stávající diecézi na dvě části. Po okupaci Karélie Ruskem roku 1723 bylo biskupství přesunuto do Porvoon (Borgå) a roku 1923 nakonec do Tampere, kde sídlí dodnes.

⁸² Kemiläinen, *The Idea of Nationalism*, s. 44.

finského velkovévodství v té podobě, jakou mělo v druhé polovině 19. století, za pevně dané a jediné přirozené. Ať už s odkazem na etnickou skladbu obyvatel žijících na tomto území nebo na historické tradice.

V dnešní době sousedí Finsko se třemi státy, Norskem a Švédskem na severu a Ruskem na východě,⁸³ přičemž hranice s oběma skandinávskými státy pochází už z počátku 19., resp. 20. století. 586 km dlouhá hranice se Švédskem v podstatě kopíruje tok řeky Tornio a jejich přítoků. Oficiálně byla ustanovena roku 1809 v mírové smlouvě uzavřené mezi Ruskem a Švédskem v Frederikshamnu (Hamina), a přesto, že na obou stranách hranice zůstaly finské nebo švédské minority, nikdy se nestala předmětem větších sporů.⁸⁴ Stejná mírová smlouva přičkla Finsku i Ålandské ostrovy, na kterých dodnes žije švédskojazyčné obyvatelstvo. To v roce 1917 po vyhlášení finské nezávislosti žádalo, aby ostrovy mohly být přičleněny zpět ke Švédsku. Celý spor musela vyřešit Společnost národů, která rozhodla ve prospěch Finska, a to obyvatelům Ålandských ostrovů přislíbilo rozsáhlou autonomii. Také hranice s Norskem, nacházející se až za polárním kruhem a měřící 716 kilometrů, nebyla nikdy důvodem k větším kontroverzím. Ani její dojednávání však nebylo úplně jednoduché vzhledem k rozsáhlým pastvinám místních Laponců, na které si obě strany činily nárok.⁸⁵

Zásadní roli pro finskou historii vždy hrála hranice východní. S určitou mírou nadsázky se dá dokonce říci, že dějiny Finska jsou vlastně dějinami jeho východní hranice, měřící v dnešní době 1269 kilometrů.⁸⁶ V průběhu staletí doznala mnoha změn a posunů, kvůli kterým se mnohdy přesouvaly i velké skupiny obyvatel, ať už na jednu, nebo na druhou stranu hranice. Po staletí měla a dodnes má pro Finy skoro až mytologickou podstatu. Nejenže se jednalo o linii oddělující ‚nás‘ od těch ‚druhých‘, vnitřní prostor od toho vnějšího, ale zároveň představovala pomyslnou dělicí čáru mezi pořádkem a chaosem, světlem a tmou, mírnými a tuhými zimami a nakonec vlastně i hranici mezi dobrem a zlem.⁸⁷ Tato posvátnost hranic oddělujících křesťanské dobro od barbarského zla pochází už z období středověku. V moderní době pak byla náboženská podstata nahrazena národnostní ideologií. Ve Fincech byla navíc po staletí živena představa Ruska nejen jako obyčejného představitele těch ‚druhých‘, ale i jako elementárního předobrazu chaosu a zkázy. Architekti finské identity v 19. století tak vlastně nebudovali antitezi proti ruské imperiální vládě, s tou byli ostatně do značné míry spokojeni, jejich hlavní snahou bylo vymezit se proti nebezpečí, které podle nich přicházelo z východu. Jedinou možností Finska, malé země sousedící s obrovským a zdánlivě nekonečným ruským prostorem, jak přežít a nebýt pohlcen touto euroasijskou masou, bylo oddělit se od ní a vymezit si jasně strukturované a zakreslené hranice. Z tohoto důvodu měly,

⁸³ Některé zdroje uvádí jako jednoho z finských sousedů také Estonsko, které je od Finska odděleno Finským zálivem.

⁸⁴ M. Klinge, Let us be Finns!, in: *Nationality and nationalism in Italy and Finland from the mid-19th century to 1918* (ed. M. Väisänen), *Studia Historica* 32, s. 122.

⁸⁵ K. Hovi, The Winning of Finnish Independence as an Issue in International Relations, *Scandinavian Journal of History*, Vol. 3, 1–4/1978, s. 71.

⁸⁶ Nikula, *Finnlands Ostgrenze*, s. 53.

⁸⁷ Starý finský vtíp z 19. století popisuje situaci finského sedláka, který má dům rozdělený hranicí přesně na dvě poloviny. Při otázce, ve které části chce raději žít, automaticky odpoví, že v té finské, protože v té ruské je podle něj větší zima. Tato anekdota vcelku výstižně charakterizuje, jak si vlastně obyčejní Finové mnohdy představovali život na druhé straně hranice.

a vlastně dodnes mají, teritorium a hranice, především ta východní, pro Finy klíčový význam. Právě tento akcent na vlastní území a pevné hranice s Ruskem poskytl na začátku 20. století základ pro vytvoření Finska jako ontologického a státně centralizovaného projektu. Rusko bylo vnímáno jako nutný protiklad v paradigmatu ‚my/oni‘, něco, od čeho se Finové jako národ mohli separovat, určitý nevědomý prostor, z kterého bylo odděleno finské území. Vzato z psychologického hlediska, Rusko pro Finy představovalo prvotní, nevědomou podmínku, něco, co vlastně dalece předcházelo finskému národnímu vědomí.⁸⁸

Je zajímavé, že jak Topelius, tak Yrjö-Koskinen ve svých dílech zaujímali vůči Rusku vcelku neutrální postoj, což zřejmě souvisí s obdobím, kdy byly obě knihy napsány. V šedesátých a sedmdesátých letech 19. století za vlády cara Alexandra II. prožívalo Finsko období rozkvětu. Benevolentní car dokázal ocenit finskou loajalitu a v mnoha ohledech vycházel finským požadavkům vstříc.⁸⁹ Z tohoto důvodu oba autoři vnímali ruskou vládu nad Finskem oproti dřívějšímu švédskému panování jako menší zlo. Yrjö-Koskinen vcelku pozitivně líčí v poslední kapitole své knihy počátky carského panování nad Finskem v letech 1809–1812, zvláště sympatické jsou mu samozřejmě sliby Alexandra I. zaručující Finům všechna jejich dosavadní práva a udělující jim značnou míru autonomie.⁹⁰ U Topelia byla situace trochu složitější. Vzhledem k tomu, že nepatřil mezi *Fennomany* jako Yrjö-Koskinen, měl přeci jen větší sympatie ke Švédům, navíc se mnoha carským úředníkům nelíbilo jeho líčení Finska jako samostatného státu namísto pro Rusy přijatelnější představy Finska jako autonomní části ruské říše.⁹¹ Přesto jeho líčení vlády ruských carů v průběhu 19. století a zvláště období vlády Alexandra II. vyznívala vcelku příznivě.⁹²

Hranice v Karélii – místo setkávání, nebo pevná bariéra oddělující dva světy?

Jak již bylo na začátku řečeno, jedním z průvodních znaků vytváření národní identity je vymezování se vůči někomu jinému, těm ‚druhým‘. Ti pak většinou žijí někde jinde, ‚tam‘, kteréžto místo je od toho ‚našeho‘ odděleno hranicemi. To vede k vytvoření představy o našem vlastním teritoriu, které nám pomáhá identifikovat se se spoluobčany.

Pro Finy po většinu historie hráli úlohu těch ‚druhých‘ Rusové. Po dlouhou dobu, kdy bylo Finsko pod švédskou nadvládou, byli Rusové vnímáni jako nepřátelé. Během častých válek, při nichž ruské jednotky nezřídka vyplnily a zdevastovaly velkou část Finska, se vytvořil obraz Rusů jako nelítostných nájezdníků z východu, kteří jen loupí a drancují. Ponechme stranou, jestli obraz Finů jako obávaných útočníků nebyl v raném novově-

⁸⁸ S. Medvedev, *Russia as the Subconsciousness of Finland*, s. 5–6.

⁸⁹ Během vlády Alexandra II. byla například zřízena samostatná finská pošta, Finové také získali vlastní měnu, finskou marku, a v neposlední řadě došlo ke zrovnoprávnění finštiny se švédštinou. I z tohoto důvodu je Alexandr II. nazýván Finy „dobrým carem“ a dodnes můžeme ve finských městech vidět mnoho jeho soch a pomníků, mimo jiné se jeho socha v nadživotní velikosti nachází před katedrálou na hlavním náměstí v Helsinkách.

⁹⁰ Yrjö-Koskinen, *Oppikirja Suomen kansan historiassa*, s. 510–565.

⁹¹ Browning, *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis*, s. 84.

⁹² Topelius, *Maamme kirja*, s. 505–528.

ku vlastně stejný.⁹³ Důležité je, že vnímání Rusů bylo ve Finsku s výjimkou 19. století do značné míry negativní. Hranice v Karélii pro Finy nevyznačovala pouze geografické hranice jejich státu, ale zároveň byla symbolem nezávislosti a samostatnosti. Stala se tak politicky, sociálně a kulturně utvářeným fenoménem. Pomyslně oddělovala známé od neznámého, civilizaci od barbarství, Evropu od Orientu. Nejtypičtějším vyobrazením tohoto⁹⁴ střetu dvou kulturních oblastí je historický znak Karélie, na kterém je rovný křesťanský meč znázorňující západní kořeny a zahnutá orientální šavle, odkazující na východní tradice.⁹⁵

Obrat nastal během napoleonských válek na přelomu 18. a 19. století. Poté, co švédský král už poněkolidkrát za sebou prohrál válku s Ruskem, během níž bylo finské území tradičně vyplněno ruskou soldateskou, začala loajalita Finů ke švédské koruně dostávat pováživé trhliny. Mezi šlechtou a buržoazií ve Finsku, paradoxně v drtivé většině švédskojazyčnou, se začaly šířit myšlenky, zda by náhodou Finům nebylo lépe bez vlády švédského krále, což byla věc ještě před nějakými padesáti lety naprosto nemyslitelná.⁹⁶ Existovalo sice několik snů, kteří už tehdy uvažovali o úplné samostatnosti Finska, ale k tomu doba ještě nedozrála. Mnohem reálněji se jevila možnost existence Finska jako autonomní součásti jiného státu. V tomto případě zcela logicky přicházelo v úvahu jen carské Rusko. Proto představitelé finského sněmu na jaře roku 1809, po další porážce od ruských vojsk, s vděkem přijali rozhodnutí ruského cara Alexandra I. přičlenit finské velkovévodství ke své říši.⁹⁷ Když jim Alexandr na sněmu v Porvo (Borgå) ještě slíbil zachovat všechny staré výsady, v podstatě nikdo tomuto novému spojení neodporoval.

Po většinu 19. století byla ruská nadvláda vnímána Finy vcelku neutrálně. Na rozdíl od odbojných Poláků byli obyvatelé Finska k ruským carům naprosto loajální. Tato loajalita do značné míry vycházela z vděčnosti za uznání jejich starých práv z dob

---

⁹³ Finské lehké jízdní jednotky, tzv. *Hakkapeliitat*, byly během války třicetileté a severních válek nechvalně proslulé po celé střední a východní Evropě. Jejich bojový pokřik „hakkaa päälle“, který v překladu znamená „useknout hlavu“, vyvolával v 17. a 18. století smrtelnou hrůzu v nejednom polském, německém nebo ruském městě. Z česky vydaných knih se lze o historii tzv. *Hakkapeliit* dočíst například v P. Enlgund, *Nepokojná léta: historie třicetileté války*, Praha 2000. Z finských publikací zabývajících se touto otázkou patří k nejznámějším J. T. Lappalainen, *Sadan vuoden sotatie: Suomen sotilaat 1617–1721*, Helsinki 2001; O. Antila – J. E. Terti, *Hakkapeliittain jäljillä: suomalaiset Euroopan sotakentillä*, Helsinki 2001; A. Korhonen, *Hakkapeliittain historia. 1 (1617–1625) a 2 (1626–1629)*, Porvo 1939 a 1943.

⁹⁴ Lähteenmäki, *Dreaming of a Greater Finland*, s. 145.

⁹⁵ Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 87.

⁹⁶ Jednou z výjimek bylo několik důstojníků pod vedením C. M. Sprengtporten, kteří během války v letech 1788–1790 přeběhli a dali se do služeb carevny Kateřiny II. Toto spiknutí se podle místa svého vzniku nazývá *Anjalská liga*. Jeho ohlas mezi Finy byl však mizivý; a Sprengtportenův přínos pro Rusy tedy nevalný. Přesto byl nakonec za své služby odměněn, když se v prosinci 1808 stal prvním generálním guvernérem Finska v carských službách. Jeho obliba mezi spoluobčany však byla stále velice nízká, a tak byl již po půl roce odvolán.

⁹⁷ Švédský král Gustav IV. Adolf s touto ztrátou nemohl prakticky nic dělat. Po míru v Tylži (1807), jímž si Alexandr I. s Napoleonem vytyčili zájmové sféry v Evropě, připadlo Finsko do ruské sféry. Švédskému králi nezbylo než porážku mlčky přijmout a přistoupit na mírovou dohodu z Frederikshamn (Hamina), nakonec však ani švédské království nepřišlo zkrátka a na Vídeňské mírové konferenci (1814) získalo jako ocenění svých služeb při boji proti Napoleonovi Norsko, které naopak bylo odebráno Dánsku.

švédské vlády a později i za udělování mnoha nových privilegií.⁹⁸ Ta měla za následek rychlý růst především ve městech. Zlaté období zažívaly především Helsinky, které se staly novým hlavním městem, z Turku sem byla přemístěna i univerzita. S přesunutím hlavního města z Turku, ležícího na západním pobřeží poblíž Švédska, do Helsinek, jež byly mnohem blíže k Petrohradu, vzrostl i význam Karélie, která byla roku 1812 po mnoha letech rozdělení opět sloučena do jednoho celku. Vzhledem k její výhodné poloze na půli cesty mezi Helsinkami a Petrohradem také zde docházelo k významnému ekonomickému a hospodářskému rozvoji. Regionální centrum Viipuri (Vyborg) se během 19. století v ekonomickém měřítku stalo hned po Helsinkách druhým nejvýznamnějším městem celé země. Jeho napojení pomocí systému kanálů na soustavu jezer, díky kterému mohlo obchodovat i s dosti vzdáleným finským vnitrozemím, z něj učinilo důležité obchodní centrum. I když byli obyvatelé Karélie stále rozdělení mezi luteránskou a ortodoxní víru, nebránilo jim to v čilém obchodním kontaktu. Obchod v této části Finska jen kvetl a Karélie se stala výkladní skříní, ke které se obracely oči všech Finů.

Další obrat ve vnímání Rusů nastal na přelomu 19. a 20. století. Úředníci cara Mikuláše II. dospěli k názoru, že autonomie, které se Finům dostávalo, je příliš velká a činí je v podstatě nezávislými na ruské říši. Z tohoto důvodu mělo dojít k výrazné rusifikaci finského velkoknížectví, jejímž hlavní představitel se v letech 1898–1904 stal generální guvernér Finska generál N. I. Bobrikov (1839–1904). Jeho tzv. *desetibodový program*, jehož naplnění by v podstatě znamenalo konec finské autonomie a kompletní rusifikaci administrativy a školství, čímž by se Finsko de facto stalo jen jednou z mnoha ruských gubernií, se setkal s mimořádným odporem napříč všemi vrstvami finského obyvatelstva a do značné míry vedl k opětovnému sblížení mezi *Fennomany* a *Svekomany*.⁹⁹ Pasivní rezistence Finů vůči těmto nařízením byla navíc podpořena mnoha projevy sympatií ze zahraničí. Po Bobrikovově smrti¹⁰⁰ se jeho nástupce v úřadě princ I. M. Obolenskij rozhodl ustoupit od této „tvrdé“ politiky, což spolu s krizí v carském impériu po rusko-japonské válce přineslo Finům alespoň částečné uklidnění. Určitý tlak na rusifikaci Finska ze strany carského úřednického aparátu byl ale patrný až do rozpadu carské říše.

⁹⁸ Finové si v průběhu 19. století vymohli poměrně rozsáhlá privilegia. Měli například vlastní měnový a poštovní systém. Zatímco Finové byli naprosto rovnoprávními obyvateli ruské říše, Rusové tytéž práva ve Finsku neměli. Jednou z nejvýznamnějších nevýhod bylo omezení možnosti podnikat a obchodovat pro ostatní občany ruské říše ve Finsku. Takže zatímco Petrohrad byl v průběhu 19. století plný finských obchodníků a řemeslníků (některá povolání jako třeba kominictví Finové naprosto ovládli a na konci století se kominici v Petrohradě rekrutovali pouze z řad finských přistěhovalců, kterých v té době bylo ve městě podle odhadů až 100 000), žádný z ruských obchodníků neměl možnost proniknout na finské trhy. Jejich místo tak zabírala konkurence z Německa nebo Velké Británie.

⁹⁹ Do tábora striktních odpůrců rusifikace, odmítajících jakoukoliv spolupráci s Rusy, patřilo vedle *Svekomanů* a liberálů také tzv. *mladofennomanské křídlo*, vedené K. J. Ståhlbergem (1865–1952) a P. E. Svinhufvudem (1861–1944). V podstatě všichni čelní představitelé této skupiny přišli pro svůj postoj o svá místa ve státní správě. Na jejich pozice se pak dostali členové skupiny prosazující umírněnou spolupráci s ruskými orgány, reprezentovaní především tzv. *Starofennomany*. Za zmínku jistě stojí, že na stranu odpůrců rusifikace se do určité míry přidali i zástupci nově se rodící sociální demokracie. Mnohdy se tak stávalo, že na jedné straně „barikády“ spolu stáli jak dělníci, tak jejich zaměstnavatelé pocházející především z řad *Svekomanů*.

¹⁰⁰ Generál Bobrikov podlehl 17. června 1904 následkům zranění, které utrpěl den předtím při atentátu finského aktivisty Eugena Schaumana. Sám Schauman spáchal bezprostředně po atentátu sebevraždu.

Po získání samostatnosti v roce 1917 byly vztahy mezi Finskem a nově vzniklým Sovětským svazem několik let velice napjaté. Jak jsem již zmínil, finské nacionalistické kruhy si nárokovaly území obývaná příbuznými etniky až k Bílému moři a Oněžskému jezeru, zatímco ruští bolševici měli naopak ambice posunout hranice co nejvíce na západ. Mírová smlouva v Tartu (1920) pak hraniční čáru stanovila na *statu quo ante bellum*. Hranice Karélie se tak znovu uzavřely a opět vytvořily závoru, která měla zabránit jakémukoliv dalšímu pronikáním východních vlivů směrem na západ. Nejen v očích Finů, ale prakticky v očích celé Evropy byla Karélie zábranou, která měla znemožnit pronikání bolševického nebezpečí do Evropy. Proměnila se tak z místa čilých styků a přeshraničních kontaktů v umělou bariéru bránící jakýmkoliv interakcím.¹⁰¹

Ve své *Maamme kirja* se Topelius věnoval prakticky všem finským regionům a jejich obyvatelům. Přirozeně také věnoval patřičný prostor popisu Karélie a Karelů, jejich vzhledu, životnímu stylu, obyčejům a zvykům.¹⁰² Karelové pro něj (vedle obyvatel provincie Häme ve střední Finsku) představovali jeden z původních finských kmenů. Z tohoto důvodu u něho jejich tradice a zvyky hrály velmi významnou roli, neboť v jeho očích do značné míry tvořily základ samotného finského kulturního života a identity. Stejně jako většina ostatních finských autorů 19. století považoval i Topelius Karélii za neodmyslitelnou součást Finska a za kolébku finské kultury, jak bude podrobněji popsáno v následující kapitole.

Kalevala

Karélie ovšem nebyla jen důležitým obchodním a hospodářským centrem Finska. Ještě větší význam pro Finy měla jako kolébka jejich kultury. Právě zde¹⁰³ totiž Elias Lönnrot (1802–1884) sesbíral lidové verše, ze kterých pak vytvořil finský národní epos *Kalevalu*.¹⁰⁴ Karélie se díky tomuto dílu stala přímo esencí Finska, mytologickým srdcem a místem odpočinku finské duše. Lönnrot ve svém díle představil romantický obraz starodávných Finů a jejich vztahu k přírodě a okolí. *Kalevala*, její postavy, příroda a země se brzy staly symboly čisté podstaty finského národa. Nejdůležitější ovšem bylo, že *Kalevala* obrátila pozornost samotných Finů k zemi, kterou zobrazovala. Byla to země a prostředí, které v ní formovaly starověké hrdiny, a tato země se stala nedílnou součástí vyjádření finské národní identity.¹⁰⁵

Lönnrotova *Kalevala* zaplnila prázdné místo v prehistorii finského národa. Jeho zobrazení zlaté éry „starodávných“ Finů, kteří žili svobodně svoje epické životy plné nebezpečí a kouzel, mělo blahodárný vliv nejen při konstruování finského národního vědomí, ale

¹⁰¹ Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 183–192.

¹⁰² Topelius, *Maamme kirja*, s. 74–83 a 210–212.

¹⁰³ Lönnrot při svých cestách, na kterých sbíral náměty pro své mistrovské dílo, zavítal mnohokrát i do tehdy ruské části Karélie a jeho dílo tak nevycházelo jen z čisté finských kořenů. Na druhou stranu se ruští Karelové od svých finských „bratrů“ žijících na druhé straně hranice mnohdy lišili jen tím, že byli členy pravoslavné církve a mluvili ruským jazykem. Kulturní tradice a zvyky měli do značné míry totožné. Z tohoto důvodu je někteří finští učenci považovali za potomky Finů a snažili se je pofinšit pomocí výuky finského jazyka a finských národních ideí.

¹⁰⁴ K prvnímu vydání několika run *Kalevaly* došlo už v roce 1833, jako celek byla poprvé vydána v roce 1835 v tzv. kratší verzi. Roku 1849 pak Lönnrot vydal kompletní verzi, tak jak ji známe dnes. Na počest prvního vydání z roku 1835 je 28. únor ve Finsku slaven jako svátek *Kalevaly*.

¹⁰⁵ Browning, *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis*, s. 94–95.

působilo i jako znamení celému světu, že Finové jsou starobylý národ s bohatými tradicemi, který se může rovnat ostatním evropským národům. Najednou tak získali historii, na kterou mohli být pyšní. Dlouhé runy *Kalevaly* jim poskytly možnost historického sebeuvědomění a národní hrdosti. Jak píše Christopher S. Browning: „Kalevala se stala jejich knihou nezávislosti, vstupenkou mezi civilizované národy.“¹⁰⁶

Přímo zásadní vliv měla *Kalevala* na finskou kulturu a umění druhé poloviny 19. století. Všichni významnější finští umělci ve svých dílech nějakým způsobem reflektovali tento epos, jeho hrdiny a prostředí, v němž se odehrával. Proslulé jsou například ilustrace *Kalevaly* pocházející od známého finského malíře Akseliho Gallén-Kallely (1865–1931), skladby komponované finským národním skladatelem Jeanem Sibelii (1865–1957) nebo díla bratří Järnefeltů¹⁰⁷.

Velký prostor *Kalevale* ve své *Maamme kirja* samozřejmě věnoval také Topelius. Stejně jako pro ostatní umělce a přední představitele finského národního hnutí měla i pro něho naprosto klíčový význam. Na více než šedesáti stranách, které jí věnoval, se podrobně zabývá jejím vznikem a zejména jejím významem, který měla pro finský národ. Zevrubně líčí život hlavních hrdinů Väinämöinena, Lemminkäinena a Ilmarinena a jejich pohnuté osudy odehrávající se v mytické zemi Pohjola kdesi na severu. Mnohdy neváhá citovat celé runy, aby dodal svému výkladu patřičnou váhu. V jeho očích se jedná o jedinečné dílo, jehož význam pro finské národní sebeurčení nemůže nic překonat.¹⁰⁸

Finská krajina jako symbol

Jak již bylo řečeno, v průběhu 19. století značně vzrostl zájem finsky smýšlejících vrstev¹⁰⁹ o vlastní zemi, což mělo nejprve za následek rychlý rozvoj finské geografie a kartografie. Jejich hlavní snahou bylo napravit nedorozumění a dezinterpretace ohledně „neznámého Finska“, stále panující mezi většinou Evropanů,¹¹⁰ a podrobně popsat nejen jeho hranice, ale i to, co se nachází „uvnitř“ země. V roce 1842 tak vznikla první finská mapa a v roce 1899 také finský atlas snažící se podat pokud možno co nejpřesnější geografický obraz Finska.¹¹¹ V obou už byly přesně a jasně zakresleny všechny hranice, včetně té nejdůležitější s Ruskem.¹¹²

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 81–82.

¹⁰⁷ Rodina generála a senátora A. A. Järnefelta patřila k předním protagonistům finské kultury v druhé polovině 19. století. Z devíti dětí patřili mezi nejznámější synové Arvid (1861–1932), který byl významným soudcem a spisovatelem, Eero (1863–1937), patřící mezi nejznámější finské realistické malíře, a Armas (1869–1958), přední hudební skladatel a blízký přítel Jeana Sibelia. Toho ostatně k rodině Järnefeltů poutalo ještě silnější pouto, protože si vzal za ženu Aino Järnefeltovou (1871–1969), jednu z mladších sester zmíněných bratrů.

¹⁰⁸ Topelius, *Maamme kirja*, s. 243–305.

¹⁰⁹ Tato skupina především vzdělaných vrstev z měst nazývajících se *Fennomané* se snažila prosadit finštinu jako úřední jazyk velkovévodství. Do jejich řad patřily takové významné osobnosti finských dějin 19. století, jakými byly například již výše zmiňovaní J. V. Snellman a Y. S. Yrjö-Koskinen, i když mateřskou řečí mnoha z nich byla paradoxně švédština. Proti této skupině pak stáli tzv. *Svekomané*, kteří se naopak snažili udržet výsadní postavení švédštiny ve Finsku. Jejich hlavním představitelem byl lingvista A. O. Freudenthal (1836–1911).

¹¹⁰ Mead, *An Experience of Finland*, s. 3.

¹¹¹ Jednalo se o *Atlas de Finlande* (švédsky *Atlas öfver Finland*), vydaný finskou geografickou společností (Suomen Maantieteellinen Seura) na začátku roku 1899 v Helsinkách.

¹¹² Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 145–146.

Všechny vyspělé národy obývající nějaký stát nebo region mají představu o určité symbolické krajině, která se tak stává jednou z ikon jeho vlastního národního uvědomění. Každý národ považuje určité geografické rysy a prvky své země za specifické a sobě vlastní. Národy používají tyto symbolické krajiny k vlastní identifikaci a považují je za něco jedinečného. Snad každá národní hymna opěvuje přírodní krásy charakteristické pro svou zemi.¹¹³ I u Finů došlo k významnému posunu při vnímání národního prostoru, začali si mnohem více všimnout okolní krajiny. Na začátku 19. století byly velice populární romantické krajiny, zobrazující její přirozenost a nespoutanost. A právě finská krajina s nesčetnými jezery a hlubokými lesy jako by byla stvořená pro takové vnímání. Scenerie jezery pokryté krajiny centrálního a východního Finska vytvořila dodnes přežívající národní symbol, představující chudou, ale krásnou přírodu nedotčenou lidskou rukou.¹¹⁴ Tuto krajinu a její obyvatele, kterými byly obyčejní Finové, charakterističtí svojí tichou, stálou a vyrovnanou povahou, se podařilo Topeliovi v jeho knize nesmírně zpopularizovat. Jeho charakteristický popis finské krajiny a jejích obyvatel vytvořil stereotyp Finů a Finska, který přežívá dodnes nejen v samotném Finsku, ale i v okolních zemích. V *Maamme kirja* se tak můžeme dočíst o rozlehlých finských lesích a jezerech, polích a loukách, zahradách a sadech. Najdeme zde popisy krás Laponska, stejně jako západního pobřeží Satakunty nebo provincie Savo na východě. Můžeme se v ní také dočíst o typických vlastnostech Finů, jako jsou trpělivost, vytrvalost, klidná a tichá povaha. Topelius se díky své knize stal společně s dalším významným finským spisovatelem Runebergem (autorem slov ke skladbě *Maamme*, dnešní finské hymně) skutečným tvůrcem představy o finském národním charakteru a krajině. Jedním z nejdůležitějších závěrů jeho knihy byla myšlenka, že finská krajina a přírodní podmínky mají přímý vliv na finský národní charakter a povahu se všemi jeho klady i zápory.¹¹⁵ Vytvoření pouta mezi obyčejnými Finy a krajinou, která je obklopuje, bylo cílem vzdělaných vrstev *Fennomanů* po celé 19. století,¹¹⁶ což se odráželo i v umění. Přední finští umělci z jejich řad, jako byli například malíř Akseli Gallén-Kallela nebo skladatel Jean Sibelius, se nechávali inspirovat finskou krajinou a vytvářeli díla zobrazující a hlavně oslavující finskou přírodu. Dalším, kdo ve svém díle významně akcentoval finskou přírodu a krajinu, byl spisovatel Aleksis Kivi (1834–1872). Jeho *Sedm bratrů* (finsky *Seitsemän veljestä*) z roku 1870 byl vůbec první finsky psaný román. Romanizovaný pohled na život sedmi bratrů žijících ve finské divočině ukazuje, jak zásadní byl vliv finské přírody na vnímání sebe samých u Finů. Přes počáteční kritiku, že kniha popisuje Finy jako necivilizované a hrubé, se později stal Kivi hrdinou fennomanského hnutí jako autor, který byl jako první schopen vyjádřit opravdovou finskou povahu a duši v jejím sepětí s přírodou a původním venkovským životem.¹¹⁷ Charakteristické zobrazení finské krajiny tak začalo fungovat jako jeden ze symbolů finské vlasti, které se měly stát pilíři národní identity.

¹¹³ D. Hooson (ed.), *Geography and National Identity*, Oxford 1994, s. 17.

¹¹⁴ M. Peltonen, *Between Landscape and Language: The Finnish National Self-image in Transition*, *Scandinavian Journal of History*, Vol. 25, 4/2000, s. 272.

¹¹⁵ Topelius, *Maamme kirja*, s. 39–128.

¹¹⁶ A. Ollila, *Perspectives to Finnish Identity*, *Scandinavian Journal of History*, Vol. 23, 3–4/1998, s. 128–130.

¹¹⁷ Browning, *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis*, s. 85–86.

Postava Finské panny jako symbolu země

Jednou z cest, jak vytvořit pevnější pouto mezi národním státem a jeho obyvateli, je nalézt vhodnou formu personifikace státu s určitou postavou. Většina evropských států tak má za symbol buď nějakou vlastní alegorickou postavu, múzu, nebo minimálně patrioticky laděnou ženu. Jako příklad lze uvést francouzskou *Mariannu*, ruskou *Matičku Rus*, německou *Germanii*, českou *Slávii* nebo švédskou *Svea mamma*. Ve Finsku tuto roli na začátku 19. století nejdříve hrála podle švédského příkladu odvozená „Matka Finsko“, ale během sedmdesátých let se vytvořila nová personifikace Finska jako mladé dívky, tzv. *Suomi-neito*.¹¹⁸ Velkou zásluhu na popularizaci *finské panny* má bezpochyby také Topelius, který v první kapitole své knihy zveřejnil báseň popisující pannu vystupující z moře, která se stává symbolem nové země, Finska, a jejího nového národa. Zároveň v této části knihy nastínil božské počátky své země, kterou cituplně nazývá domovinou nebo otčinou.¹¹⁹ Vrcholu popularity pak symbolický obraz Finské panny dosáhl na přelomu 19. a 20. století během období ruského útlaku, kdy se stal symbolem finského pasivního odporu. Existuje několik zobrazení mladé ženy, která většinou v ruce třímá finskou vlajku, a v pozadí je vyobrazena charakteristická finská krajina, na niž útočí buď dvojhlavá ruská orlice, nebo škaredý, zarostlý mužik, mající znázorňovat Rusko.

Mnohdy byla tato panna dokonce zobrazovaná ve tvaru připomínajícím hranice Finska, aby tak bylo jasně naznačeno její ztotožnění s finským územím a zároveň neměnnost jeho hranic.¹²⁰ Není jisté bez zajímavosti povšimnout si, jak je Finská panna na obrazech znázorňována. Jeden z faktů, zřejmých hned na první pohled, je, že tato mladá dívka je vždy plavovlasá, čímž měly být zpochybněny teorie popisující Finy jako méněcenný národ příbuzný s Mongoly a sibiřskými národy.¹²¹ Tato mladá dívka je pak skoro vždy zobrazována ve stavu nějakého ohrožení (především ruského), ať už je zobrazeno přímo, v podobě ruské orlice, medvěda či nevzdělaného mužika, nebo v méně zřejmých, o to však častějších vypodobněních větrů foukajících z východu, popřípadě slunce svítícího do očí (taktéž z východu). Můžeme si všimnout, že pokud je Finská panna zachycena na obraze sama, vždy je na jejím pozadí vidět typickou finskou krajinu s lesy a jezery a pokaždé je vystavena větrům přicházejícím z levé strany obrazu, tj. z východu.¹²²

Po získání nezávislosti se význam Finské panny jako symbolu snížil a její místo zčásti převzaly oficiální symboly státu, mezi něž patřila státní vlajka a znak.¹²³ I finský znak je z toho pohledu velice zajímavý. Jako mnohé jiné národy i Finové do svého znaku zvolili dravé zvíře (lva), které má symbolizovat sílu a nezávislost národa. Navíc stejně jako

¹¹⁸ Tento název by se dal do češtiny přeložit jako *Finská panna*.

¹¹⁹ Topelius, *Maamme kirja*, s. 35.

¹²⁰ Peltonen, *Between Landscape and Language*, s. 267.

¹²¹ Během 19. století se objevilo hned několik teorií především z pera švédských antropologů, kteří řadili Finy mezi méně vyvinuté národy, ať už na základě zkoumání lebečního indexu, průměrné výšky nebo barvy očí a vlasů. Jejich snahou bylo dokázat, že Finové patří k zaostalým národům a všechny pokrok ve Finsku musí být připisován švédské menšině a jejím potomkům, popřípadě přistěhovalcům ze západní Evropy.

¹²² Medvedev, *Russia as the Subconsciousness of Finland*, s. 3.

¹²³ Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness*, s. 153–155.

ve znaku Karélie i ve finském státním znaku můžeme najít motiv křesťanského meče, který lev svírá ve své tlapě, a zahnuté orientální šavle, na které stojí. Při vzniku státu sice existoval návrh, aby se symbolem nově zrozeného státu stal medvěd, který byl po dlouhá staletí symbolem severního Finska a především provincie Satakunta, ale ten byl zamítnut, protože medvěd v myslích většiny Evropanů symbolizoval Rusko.

Závěr

Finské národní sebeuvědomování v 19. století přišlo s novým vnímáním svého teritoria, s objevením vlastního prostoru, který byl klíčový pro identifikaci Finů s národem, potažmo státem. Prvotní impuls k tomu dalo vydání finského národního eposu *Kalevaly* E. Lönnrotem roku 1835, který naprosto změnil vnímání vlastní historie a země u většiny Finů. Mnoho dalších finských autorů v návaznosti na to začalo svůj pohled obracet k finské krajině a přírodě. Tento „objev“ Karélie a dalších východních oblastí vedl k masovému zájmu Finů o karelskou kulturu a způsob života. Mnozí lidé z měst začali trávit letní měsíce na venkově v Karélii a umělci sem jezdili čerpat náměty pro svá díla. Karélie se tak pro Finy stala doslova kolébkou jejich národní kultury. Dnes již klasičtí autoři jako J. L. Runeberg, Z. Topelius nebo A. Kivi začali ve svých dílech opěvovat krásy finské země a s ní spojený život obyčejných venkovských lidí. Stejně tak v malířství i v hudbě se často objevovaly motivy finského venkova a jeho charakteristického vzezření. Mezi stěžejní knihy, jejichž vliv na vnímání finské krajiny a sebeidentifikace Finů s ní byl přímo klíčový, patří bezesporu také Topeliiova *Maamme kirja*. O jejím neuvěřitelném vlivu svědčí množství prodaných výtisků a nespočet nových vydání, vycházejících i v dnešní době. *Maamme kirja* se tak s určitou mírou nadsázky stala čítankou o finské zemi, o její přírodě a historii. Z tohoto pohledu jí Yrjö-Koskinenova *Oppikirja Suomen kansan historiassa* samozřejmě nemůže konkurovat, už jen vzhledem k tomu, že se finskému prostoru věnuje pouze okrajově. Přesto jsou i Yrjö-Koskinenovy postřehy zajímavé a podnětné pro pochopení národní identity Finů a jejich vnímání národního prostoru. Díky této učebnici se mohli mladí Finové dozvědět, jak se vyvíjela jejich země a jakými proměnami prošly během staletí její hranice.

Finské umění a literatura byly v 19. století obohaceny mnoha mistrovskými díly, z nichž velké množství reflektovalo finskou krajinu a prostor, který Finové obývali. Topeliiova i Yrjö-Koskinenova kniha se řadí ke klasickým dílům z doby finského národního „obrození“ a obě mohou sloužit jako zajímavý příklad, jak byl tehdejšími vůdci finského národního hnutí vnímán národní prostor a jak se ho snažili prezentovat širokým masám obyvatelstva. Tak jako je pro malé dítě důležité vnímat svůj domov, tak i pro malý a čerstvě vznikající národ bylo důležité uvědomit si vlastní území a hranice, které je oddělují od ostatních. Navíc tento fakt vedl zároveň k hlubší snaze pochopit a poznat svoje vlastní dějiny. Můžeme tedy říci, že sebeuvědomování národů tak vlastně mnohdy začíná s vymečováním jejich hranic.¹²⁴

---

¹²⁴ Medvedev, *Russia as the Subconsciousness of Finland*, s. 5.

THE IMPORTANCE OF NATIONAL TERRITORY AND BORDER FOR THE NATIONAL SELFCONSCIOUSNESS OF FINNS IN THE 19th AND BEGINNING OF THE 20th CENTURY

Summary

The creating of integrated Finnish state under the rule of Russian tsar in the year 1809 was one of the turning points in the Finnish history. Since this time Finland became compact administrative unit within the Russian empire with large autonomy and self-government. Moreover since this time the Finnish national movement started to gain more ground and influence in the everyday life of Finns. We can even say, that with birth of Finnish state also emerged Finnish political selfconsciousness.

The main aim of this study is to show, how the creating of the Finnish state and his borders influenced Finnish nationality identity and self-confidence. The first part is trying to introduce the theoretical frame dealing with relation between national border and national identity mostly coming from the works of Finnish geographer Anssi Paasi. The *spatial socialization* of citizens with their land was among of mother tongue, church and national culture one of the corner stones of Finnish national identity. The Finnish frontier also played important role in using the dichotomy *we/other*, while defining Finns against other nations especially Russians. This was even raised by Finns as considering their own land as the last point of european civilisation with the barbarian Orient behalf of their borders. One of the most common patterns used to strenghten the bond between the country and the nation, was using the national symbols, e.g. *Fatherland* or some mythical person, which should symbolise the whole country (*Finnish maiden*).

Second part of the paper represent the changes of the Finnish eastern border from the 13th century until nowadays. Especially in the 19th and 20th century played creation of the Finnish-russian border crucial role for Finnish national movement and later on also independence.

In the last part of the study is described how the theoretical concepts were used in practical life in Finland in the 19th and the beginning of the 20th century by Finnish artists, writers, composers and among all the leaders of national movement. As a particular examlpe were chosen two books coming from two writers and important leaders of Finnish national renaissance in th second half of 19th century. By analysis of these two masterpieces of Finnish literature, *Maamme kirja* (The Book of our Land) from Zacharius Topelius and *Oppikirja Suomen kansan historiassa* (Schoolbook of the Finnish Nation in History) from Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen, we can point out the importance of Finnish national territory and borders for national identity and self-confidence of Finns. Through these and also many other books written by another great Finnish authors Finns were allowed to learn about rich national history and geography of their native land.